

10. *Posse in eadem lege irrationem actus ferri per se in bonum commune, et in pœnam.*— *Obviatur objectioni.*— Addo denique aliquando accidere posse ut in eadem lege irritatio actus feratur, et per se propter commune bonum, et simul in pœnam. Quia isti duo respectus non repugnant simul conjungi in eodem effectu; vel respectu ejusdem, vel respectu diversorum. In exemplum adduci possunt impedimenta irritantia matrimonium propter delictum introducta; nam illa pœnalia sunt, ut vidimus, et tamen etiam per sese erant expedientia ad commune bonum, ut securitati et fidelitati conjugum consuleretur: unde, licet alia pœnatale delictum condigne puniretur, nihilominus posset juste irritatio simul persistere sine duplicatione pœnæ, quia per se expediebat, etiamsi non adjiceretur in pœnam. Dices hinc sequi nunquam fieri irrationem in pœnam, quin etiam propter se et propter suam utilitatem fiat, quia semper talis irritatio confert ad commune bonum, et propter illud fit. Respondedo negando sequelam, quia hic non consideratur tantum communis utilitas quæ invenitur in pœna, ut pœna est, quæ est vindicare delictum, et per illum modum coactionis præcavere ne similia fiant, quod est commune omni pœnæ: sed ulterius consideratur utilitas medicinæ (ut sic dicam) auferendo occasiones perpetrandi similia delicta, quæ utilitas non est communis omni pœnæ, nec de ratione ejus, ut ad vindicationem spectat. Hoc ergo modo dicimus, per irrationem illam matrimonii in prædictis casibus auferri occasiones perpetrandi similia delicta, et hanc causam fuisse sufficientem ad imponenda talia impedimenta, etiam sine vindicatione delicti, quod per aliam pœnam fieri potuisset, sicut de facto etiam fit. Aliquando vero imponitur in pœnam inhabilitas ad beneficia, propter rebaptizationem, verbi gratia, vel aliud simile delictum, ad quod vitandum nihil confert illa inhabilitas, nisi per modum comminationis et vindictæ, sicut quælibet alia gravis pœna prodesse posset.

CAPUT XX.

UTRUM LEGES IRRITANTES ACTUS, ILLOS IN CONSCIENTIA PROHIBEANT.

1. *Ratio dubitandi.*— Ratio dubitandi esse potest, quia hæc leges sunt vera præcepta superiorum; sed de ratione veri præcepti seu legis est ut obliget in conscientia, ut supra os-

tensum est; ergo necesse est ut hæc leges in conscientia obligent aliquo modo. Et confirmatur, quia supra dictum est etiam leges pure pœnales resolvi aliquo modo in obligationem conscientiæ, quia alias non salvaretur in eis vera ratio legis; sed leges irritantes non minus sunt veræ leges quam pœnales; ergo. In contrarium vero potest fieri inductio; nam lex irritans testamentum minus solemne, nullam obligationem in conscientia inducit, quia neque testatorem obligat ad servandam solemnitate, cum possit de rebus suis valide et invalide disponere, sicut potest aliter eas consumere si velit; nec etiam obligat hæredem, cum illi nihil præcipiat. Similiter lex irritans contractum factum a minore non obligat illum in conscientia, cujus signum est, quia potest illum juramento confirmare, quod non posset si esset peccatum; et sic de aliis.

2. *Distinguendas esse duas partes in lege.*— Ad resolutionem hujus quæstionis (cum proportionem ad ea quæ de lege pœnali diximus), oportet distinguere duas partes in hac lege: una est effectio vel omissio actionis quam lex ista præcipit, alia est irritatio actionis quam lex ipsa jubet vel facit. Circa primum, advertere oportet ex dictis, tripliciter ferri hanc legem, scilicet, per modum affirmativi præcepti, vel per modum negativi, vel neutro modo, sed tantum quasi conditionaliter ad modum legis pure pœnalis. Primum modus habet proprie locum in legibus quæ dant formam contractibus, ut patet in decreto Tridentini de matrimonio, quo præcipitur ut matrimonium cum tali solemnitate fiat. Item in canonibus dantibus formam in electionibus, in alienationibus ecclesiasticis, et similibus; præcipiunt enim talem formam servari, et quoad hoc habent formam affirmativi præcepti. Si quis autem recte consideret talia præcepta, ut affirmativa sunt, non sunt absoluta, sed conditionata; non enim præcipiunt alienationem fieri, verbi gratia, sed ut, si fiat, tali modo fiat, quia nimirum tales leges non præcipiunt exercitium actus, ut sic dicam, sed solum formam seu modum servandum in actu, quando fit. Unde talia præcepta resolvuntur tandem in negativa, scilicet, ut talis actus sine tali solemnitate non fiat; sic Tridentinum, sess. 25, c. 15 de Regul., prius prohibet professionem fieri ante expletum decimum sextum annum ætatis, et annum probationis, et deinde irritat professionem aliter factam. Quocirca secundus modus legum negativarum prohibentium, scilicet, absolute actus, et irritantium illos frequentior est. Sic

enim prohibentur matrimonia inter consanguineos vel affines, vel cum religioso professore aut clerico in sacris, vel prohibetur aut irritatur datio, vel acceptio simoniaca, et alia similia. Tertius autem modus potest interdum cum quolibet ex superioribus conjungi. Aliquando enim lex dans formam actui prius præcipit sic fieri, seu non aliter fieri, et postea irritat aliter factum, ut in exemplis ex Concilio adductis satis patet: nonnunquam vero nihil præcipit, vel circa actum ipsum, vel formam ejus, sed tantum conditionaliter statuit ut, si absque tali forma fiat, non valeat, ut patet in lege de solemnitate testamenti et similibus, et similiter in legibus directe irritantibus actus aliquos, non propter defectum formæ, sed propter alias causas, sæpe fertur prius absoluta prohibitio actus, et additur irritatio, ut patet in exemplis adductis de matrimonio: aliquando vero nihil simpliciter prohibetur, sed irritatur actus si fiat, ut in casu cap. *Quamvis*, de Pact., in 6, cum similibus de quibus infra.

3. *Posse per legem statui irrationem, vel ut faciendam, vel ipso facto.*— Circa alteram partem istarum legum, scilicet irrationem, advertendum est dupliciter posse per legem statui; nempe, vel ipso facto, vel ut faciendam. Nam sicut lex pœnalis interdum imponit pœnam ferendam, interdum per se illam infert ipso facto, seu ipso jure: ita irritatio utroque modo ferri potest per legem, quia uterque modus est possibilis, et uterque pendet ex arbitrio legislatoris, et consequenter ex mente ejus, quæ uno et alio modo per verba legum significari solet. Sæpe enim dicunt talem actum, si fiat, vel aliter fiat, esse irritum vel non valere, ut in leg. *Stipulatio non valet*, ff. de Verbor. oblig., cum similibus; aliquando vero solum dicunt ut actus irritetur, ut de venditione ultra dimidiam justipretii, in l. 2, c. de Rescind. vendit. His autem duobus ordinibus legum solent jurisperiti addere tertium, earum legum quas vocant nec assistentes, nec resistentes contractui, quia non dant actionem civilem alicui contrahentium. Sed hæc leges non solum irritantes non sunt, verum etiam nec prohibentes actus, quia nec irritant, nec confirmant contractum, nec prohibent, nec præcipiunt; et ita versari possunt et circa actus injustos, ut est lex negans actionem contra venditionem injustam citra dimidiam; et circa actus justos, ut est lex negans actionem propter solam obligationem naturalem ortam ex simplici promissione. Qui modus legum præsertim inter civiles reperitur, et licet irritantes

non sint, ut dixi, earum notitia aliquid conferre potest ad obligationem legum irritantium intelligendam, ut ex dicendis patebit.

4. *Prima conclusio.*— Jam igitur dico primo: lex dans formam actui, licet non obliget ad exercitium actus, nihilominus ex se obligare potest in conscientia, vel ad servandam formam in tali actu, si fiat, vel (quod perinde est) ad non faciendum actum sine tali forma, et de facto ita obligat, quando vel materia legis id ex natura sua postulat, vel in lege satis exprimitur, et non alias. Assertio est clara ex dictis. Primo enim jam ostensum est per tales leges nullum actum absolute præcipi, ut est per se notum; nam lex dans formam matrimonio aut testamento non præcipit contrahere matrimonium, aut facere testamentum; ergo talis lex non inducit obligationem ad faciendum actum, quia hæc non oritur nisi ex præcepto affirmativo absoluto. Secunda vero pars etiam est per se clara de possibili, quia illa potestas non excedit limites justitiæ, et pertinere potest ad convenientem reipublicæ gubernationem, et ab usu ostendi potest multis exemplis supra adductis, quæ statim necessario repetemus. Quia vero talis lex non semper inducit talem obligationem, ut inductio in principio facta convincit, ideo difficultas tota est quando hæc lex ita obliget in conscientia, ut omissio formæ in tali actu peccaminosa sit, vel, quod perinde est, ut contrahere, vel alium similem actum facere sine debita forma per legem humanam præscripta, peccatum sit, vel non sit.

5. *Duo signa ad dignoscendam obligationem istam.*— *Primum ex objecto.*— *Secundum ex prohibitionem in lege, si additur irritatio.*— Duo ergo signa præbuimus ad dignoscendam hanc obligationem. Unum est, quando actus ex vi sui objecti et naturæ talis est, ut velle illum facere quando valide fieri non potest turpe sit et contra rectam rationem. Quod maxime videtur contingere in materia religionis, et in actibus sacris, et in materia justitiæ; nam efficere actionem sacram modo irritum et invalido sacrilegium est, quia est contra reverentiam debitam rei sacræ, ut facere sacramentum irritum, et sine debita forma et materia. Et hac ratione, etiamsi Concilium Tridentinum expresse non prohibuisset, sed tantum irritasset matrimonium factum sine parochi et testibus, esset grave peccatum illud sic contrahere, quia esset contra reverentiam sacramenti. Idemque est de quolibet alio matrimonio contracto cum impedimento irritante, et de professione in religione facta, omissa forma, seu

conditionibus ab Ecclesia requisitis ad valorem ejus. Idem videre licet in materia justitiæ; nam electionem facere prætermissa substantiali forma grave peccatum est, quia necessario involvit injustitiam, et ideo graviter punitur in Trid., sess. 23, c. 6 de Regul. Idem est quoties quis ex officio tenetur facere actum; nam consequenter tenetur facere validum, et ideo, prætermittendo debitam formam, contra justitiam faciet, ut si judex, proferendo sententiam, substantiales circumstantias omittat, et sic de aliis.

6. Videri autem potest hæc obligatio in hujusmodi casibus non provenire proprie ac formaliter ex lege positiva, sed esse de jure naturali, quamvis non resultet, nisi posita institutione talis formæ quam invehit lex positiva, sicut profanatio calicis consecrati sacrilegium est contra legem naturalem, licet supponat consecrationem ex positiva institutione. Sed, licet verum sit tale peccatum esse contra legem naturalem, etiam est contra legem positivam; nam, eo ipso quod præfinit talem formam in tali materia, constituit in illa medium justitiæ vel religionis, et ideo qui debitam formam prætermittit, etiam legem humanam violat, quia lex illa, instituendo talem formam, ponit illam ut necessariam ad honestatem, et consequenter prohibet actum sine illa factum, sicut lex quæ taxat pretium rei necessario prohibet carius vendere, etiamsi verbis formaliter prohibentibus id non explicaret. Aliud signum erat, quando prohibitio actus aliter facti ponitur in lege et additur irritatio: nam tunc lex illa continet præceptum negativum, ratione cujus obligat ad vitandum, seu non intentandum talem actum. Quod interdum fit directe prohibendo, ut patet in Concilio Tridentino, sess. 23, c. 15, ubi prius prohibet fieri professionem ante expletum tempus probationis vel ætatis, et deinde irritat illam. Unde interdum lex addit specialem pœnam præter irritationem propter actum sic factum; nam pœna est signum prohibitionis, ut in eodem Concil., cap. 6 ejusdem sess. videri potest.

7. Quando vero neutrum ex his signis in lege invenitur, talis lex non obligat in conscientia ad servandam formam præscriptam in actu, seu ad non faciendum actum sine tali forma, et in hoc sensu talis lex dici potest pure irritans. Hoc videtur sufficienter probari exemplo de testamento solemnibus, in quo id expresse asseruit Matiens., in lib. 5 Recopil., titul. 4, lib. 1, Gloss. 10, n. 18, et refert Navar. in Man., cap. 23, n. 56, qui loquitur de lege pure pœ-

nali; tacite tamen videtur sumere argumentum a simili; idem ergo est in similibus. Ratio autem est, quia efficere testamentum vel similem actionem valide non est de jure naturæ, nec etiam præcipitur per legem dantem formam substantialem actui; ergo non est peccatum per se loquendo facere actum illum invalidum, quia quod non est contra præceptum non est peccatum; ergo nec facere illum sine solemnitate præscripta erit peccatum, quia si omittere solemnitatem esset peccatum, maxime id esset quia fieret actus invalide, et sine fructu vel effectu; quæ enim alia deformitas ibi potest cogitari? Prima vero pars antecedentis probatur, quia, sicut jus naturæ non obligat ad illam actionem absolute exercendam (ut suppono), ita etiam non obligat ad effectum ejus, ut, verbi gratia, ad transferendum dominium mearum rerum in alium, vel quid simile; ergo etiam non obligat jus naturæ ad efficiendam illam actionem valide, supposito quod fiat, seu non prohibet illam facere invalide, quia, ex hoc quod fiat invalide, tantum sequitur ut non habeat effectum, quod non est contra præceptum.

8. *Diluitur objectio.* — Dices: ex tali actu invalido sequi potest deceptio alterius, vel inimicitia, vel simile inconveniens, vel saltem ille actus sic factus erit otiosus et impertinens. Respondeo imprimis, licet hoc totum concedatur, non sequi quod sit lege humana prohibitus. Deinde dico hæc non per se sequi, sed esse accidentalialia, quia potest interdum ratio aliqua vel finis honestus movere ad testamentum faciendum, etiam sine solemnitate, ut, si aliter non possit constare de voluntate morientis, saltem illo modo constet, vel certe ut sic exterius satisfaciatur testator importunis precibus alicujus extranei, volens ut alius ab intestato habeat hæreditatem: tunc enim neque mentitur, neque alicui facit injuriam, sed utitur jure suo, et fortasse redimit vexationem suam. Et ita ibi non intervenit deceptio, vel, si sequatur, erit passiva (ut sic dicam), non activa; et idem est de inimicitia et aliis incommodis. Altera denique pars antecedentis ex dictis plane sequitur, quia nec ex forma, seu verbis legis positivæ, nec ex materia ejus colligitur tale præceptum humanum, ut suppono; ergo non est, nec cum fundamento potest affirmari.

9. *Leges negativæ directe prohibentes et irritantes actum obligant in conscientia ad talem actum vitandum.* — Dico secundo: leges negativæ quæ directe prohibent actum, et ad majorem firmitatem seu exaggerationem prohi-

bitionis irritant illum, obligant in conscientia ad talem actum vitandum. Conclusio est clara, de qua videri potest Navar. supra, et probatur, quia talis lex est justa in tali prohibitione præcise spectata, et continet præceptum negativum; ergo obligat in conscientia ad vitandum talem actum. Patet consequentia, quia hic est intrinsecus effectus legis justæ, sive prohibentis, sive præcipientis: hic autem effectus non impeditur propterea quod lex addat irritationem prohibitioni, sicut supra dicebamus additionem pœnæ non auferre obligationem in conscientia legis pœnalis; est enim cum proportione eadem ratio. Quin potius in præsentia auget obligationem, tum quia ex suo genere gravius est, magisque a recta ratione exorbitat, facere actum prohibitum et irritum, quam tantum prohibitum; tum etiam quia ille modus prohibendi indicat majorem gravitatem prohibitionis, tum ex parte necessitatis vitandi talem actum, tum ex parte intentionis legislatoris, satis enim significat se velle obligare quantum possit.

10. Statim vero occurrit inquirendum quomodo cognosci possit quando lex hoc modo obliget, seu (quod idem est) quando contineat prohibitionem ante irritationem. Respondeo utendum esse principiis ac regulis supra datis. Nam primo consideranda sunt verba: si enim præceptiva sunt, seu prohibitiva absolute, tunc sufficiunt ad hanc obligationem inducendam, ut ex dictis constat, et est exemplum in cap. *Decet*, 89 dist. Præter verba vero etiam ex materia poterit obligatio colligi, ut si lex irritet matrimonium cum adultera machinatrice, etiam prohibet illud, et sic de aliis. Præterea, quoties irritatio imponitur in pœnam ejusdem actus, signum est maxime prohiberi ipsum actum: nam talis lex non solet esse pure pœnalis, non enim recte accommodatur huic materiæ seu pœnæ, et ideo admittenda non est, nisi aliud evidenter constet, quod erit rarissimum. Et ideo moralis regula est talem legem continere prohibitionem actus in conscientia, vel saltem supponere illam, aut ex lege naturali, aut ex alia lege positiva; sic lex irritans collationem beneficii per confidentiam, in conscientia prohibet illam, et lex irritans electionem religiosi ad episcopatum acceptatum sine licentia sui Prælati, prohibet talem acceptionem; sic etiam turpia legata, dum irritantur in odium scribentis, prohibentur, vel saltem prohibita esse supponuntur in l. *Turpia*, ff. de Legat., 1, et per hæc facile erit de similibus judicare. In legibus autem irritantibus actus

in favorem alicujus, vel communitatis, vel privatæ personæ, non est hæc regula ita universalis; nam interdum prohibent simpliciter actum, et tunc obligant in conscientia ad illum vitandum juxta conclusionem positam, et rationem illius; secus vero dicendum erit quando non ita prohibent præcipiendo, sed tantum irritant juxta dicenda in sequenti assertionem.

11. Dico tertio: quamvis lex simpliciter et absolute irritet actum, si fiat, non necessario obligat in conscientia ad non faciendum illum de facto, seu materialiter, ut sic dicam, sed interdum est lex pure irritans, et non prohibens actum. Hæc assertio in generali probari potest, quia hoc non repugnat, et interdum sufficit ad intentionem legislatoris. Item suaderi potest exemplo legis pure pœnalis cum proportione applicato. Denique convincitur aliquibus exemplis, ut legis irritantis venditionem fundi dotalis factam ab uxore, etiam cum licentia mariti, cum tamen illam non prohibeat in conscientia: vel irritantis renuntiationem hæreditatis paternæ quam facit filia, cum nuptui traditur, dote contenta, et tamen licet illam faciat, non peccat, quia cedere potest juri suo. Quæ videtur esse ratio a priori, ob quam in talibus legibus fit irritatio actus sine prohibitionem illius, quia hujusmodi leges beneficium intendunt conferre illi cujus actum irritant, et ideo nolunt aliam coactionem, vel obligationem in conscientia illi imponere.

12. *Quomodo discernatur lex pure irritans ab ea quæ in conscientia prohibet actus.* — Hic vero statim se offert inquirendum quomodo possint discerni hæc leges pure irritantes ab aliis quæ in conscientia prohibent actus. Sed de hoc puncto disputavi late in materia de Juram., lib. 2, cap. 20 et seq., ubi varias retuli distinctiones et opiniones doctorum, easque examinavi, et in summa dixi primum omnium respiciendum esse ad verba legis, an dirigantur ad personam præcipiendo vel prohibendo; an immediate versentur circa actionem seu contractum, illum qualificando seu infirmando; nam priores ex vi suæ formæ præcipiunt, et consequenter obligant; posteriores vero non prohibent actum ex vi talium verborum, licet irritent illum in favorem alicujus, nisi aliunde ex materia, fine, vel circumstantiis, contrarium colligi possit. Et ideo ulterius considerandam esse dixi materiam legis, et an ordinetur ad bonum publicum vel privatum, et an ad talem finem non solum irritatio, sed etiam prohibitio expediat. Atque ita ex omnibus rite

pensatis colligi poterit an lex sit pure irritans, vel etiam prohibens.

13. *Lex non irritans actum ipso facto, sed præcipiens, non obligat, nisi forte judicem.*—Dico quarto: quando lex non irritat actum ipso facto, sed præcipit irrationem ejus, tunc ad irrationem non obligat, nisi fortasse judicem. Explicuimus obligationem harum legum quoad vitandum actum; superest explicanda obligatio quæ specialiter ex irratione oriri potest; et quoniam lex irritans potest esse duplex, scilicet, vel præcipiens irrationem, vel faciens, ideo de priori hanc ponimus assertionem, de posteriori vero dicemus in sequenti. Conclusio ergo est clara, quia irritatio actus est effectus publicæ potestatis; ergo si non fit per legem, debet fieri per judicem; ergo, antequam fiat, non potest obligationem inducere, quia non est. Item talis lex vel est præceptiva, vel punitiva, in tali irratione imponenda: si ergo consideretur ut punitiva, non obligat ante sententiam, quia non ponit pœnam ipso facto, quia solum jubet actum irritari; unde non obligat partes seu privatas personas ad efficiendam irrationem, seu ad dissolvendum contractum, vel quid simile, ante sententiam condemnatoriam judicis, quia solum ad patiendum obligat, juxta supra dicta de lege pœnali. Si autem talis lex spectetur ut præceptiva, judici præcipit per se loquendo; ergo alios non obligat. Et hinc relinquitur probata ultima pars, scilicet, quod obliget judicem, quia ad illum loquitur qui tenetur secundum leges judicare, sicut supra dictum est de lege pœnali, et juxta ibi dicta hæc assertio cum proportione explicanda est, neque alia difficultas circa illam occurrit.

14. *Ex lege irritante, si suum habeat effectum, sequitur obligatio ad omnia quæ intrinsece ex irratione nascuntur, secus si effectus impediatur.*—Dico quinto: ex lege irritante ipso facto, si suum consequatur effectum, sequitur obligatio in conscientia ad omnia quæ intrinsece ex irratione nascuntur: secus vero erit si effectus impediatur. Supponit hæc assertio hanc legem non obligare ad irrationem ipsam faciendam, quia illam non facit homo, sed ipsa lex, et ita quoad hoc non obligat lex, sed operatur. Solum ergo potest obligare ad sustinendam, seu executioni mandandam irrationem a lege factam. Et hoc est quod per hanc conclusionem intenditur, quæ duas continet partes, et utraque est satis clara, et universalis ad omnes leges irritantes, sive in odium, sive in favorem, sive in publicum, sive

in privatum fiant. Prior ergo pars probatur, quia si lex illa consequitur effectum suum, actus est nullus; ergo nullum confert jus; ergo si actus ille sit acceptio, vel acquisitio alicujus rei, ex tali lege sequitur obligatio non utendi, nec fruendi illa re tanquam propria, nec contrectandi eam illo modo quo rem alienam contrectare non licet. Ut si talis actus sit matrimonium, non licet ad conjugem accedere, neque alia jura conjugis aut mariti usurpare. Si sit professio religiosa, non licet actus proprios religiosorum efficere, et sic de aliis quæ fundari poterant in actus validitate; nam sublato fundamento ruunt omnia quæ ex illo oriri aut in illo fundari poterant. Et potest hoc confirmari ex verbis Concilii Lateran. sub Leone X, sess. 9, ubi beneficiatis non recitantibus imponitur pœna irritans acquisitionem fructuum beneficii, his verbis: *Beneficiorum suorum fructus pro rata omissionis suos non faciant*: unde subjungit: *Sed eos tanquam injuste perceptos erogare teneantur*, etc. Ergo proportionalis obligatio sequitur ex omni lege irritante et consequente effectum, quocumque titulo vel ratione irritatio fiat, quia obligatio non sequitur ex titulo irrationis, sed ex effectu ipso, et effectus idem est, quocumque titulo fiat.

15. *Diluitur objectio.*—Dices ex illis verbis probari quidem obligationem naturalem ex vi justitiæ, non tamen probari aliquam obligationem ipsius legis irritantis. Respondeo imprimis ideo in assertionem non esse dictum, legem positivam obligare ad hoc, sed ex illa cum effectu ejus sequi talem obligationem, quod erit verum, sive hæc obligatio quæ sequitur naturalis sit, supposito effectu positivæ legis, sive sit etiam specialiter inducta per ipsam legem. Addo vero probabilissimum esse etiam ipsam legem, irritantem actum, obligare ad non utendum illo actu ut valido, ac subinde per contrarium usum non solum peccari contra legem naturalem, sed etiam contra ipsam legem irritantem, quia intentio irritantis principalis est, ne talis actus utilitatem habeat, seu moralem usum, et ideo irritando prohibet usum illius actus ut validi. Et ideo etiam solet talis usus speciali pœna puniri: non solum attentata malitia contra legem naturalem, sed etiam spectata inobedientia contra legem positivam irritantem, propter quam solent censuræ imponi per ecclesiasticas leges, cum ad talem pœnam requiratur inobedientia, et contumacia contra ecclesiastica præcepta.

16. Posterior vero pars assertionis ex tenore

prioris constat: nam illa prior sub conditione tantum posita est, scilicet, si effectus legis irritantis sequatur; ergo, cessante conditione, non procedet illa prior pars assertionis, nec habebit locum legis obligatio. Et patet ratione, quia cessante causa adæquata cessat effectus: sed adæquata causa hujus obligationis est nullitas actus facta per legem, seu lex irritans efficaciter, et cum effectu, ut discursus facti satis ostendunt; ergo cessante illo effectu cessat causa obligationis, et consequenter etiam obligatio ipsa. Posita autem est illa conditio, et hæc posterior pars, quia interdum potest impediri hic effectus. Quibus autem modis impediri possit in capite sequenti dicam.

CAPUT XXI.

QUIBUS MODIS IMPEDIRI POSSIT IRRITATIO ACTUS
QUEM LEX PRÆCIPIT PRO INFECTO HABERI.

1. *Duobus modis fit irritus actus, per legem immediate vel per sententiam judicis.*—Duobus modis potest actus fieri irritus per legem: uno modo, mediante sententia judicis, vel condemnatoria, vel saltem declaratoria criminis; alio modo, immediate per ipsammet legem statim ac fit seu intentatur actus. In quibus modis, manifestum est difficilius esse impedire irrationem solius legis, quam illam quæ requirit sententiam judicis, quia facilius est impedire judicem ne sententiam proferat, quam legem ne operetur, et ideo hic dicemus de irratione per judicem inducenda, et in sequenti de altera. Et quamvis dupliciter possit irritari actus per sententiam judicis, scilicet, vel per sententiam condemnatoriam, et hominis executionem, vel per declaratoriam tantum, quæ posita statim lex operatur, inter quos modos est magna differentia, ut infra videbimus; tamen in præsentem non multum interest, quia satis nunc est quod actus non sit irritus ante sententiam; quod si aliquid speciale occurrerit, adnotabitur.

2. *Regula generalis.*—Regula ergo generalis sit: quoties lex irritat actum dependenter a sententia judicis, licet actus a principio irritabilis sit ratione legis, ut per se constat, nihilominus ejus irritatio multis modis impediri potest; et dum non irritatur actus, permanet validus, sive juste sive injuste irritatio impediat; utroque enim modo id contingere potest. Primo enim impeditur sine injustitia, si actus sit occultus, ita ut in judicio probari non possit, quia ex vi talis legis nemo tenetur actum

suum irritare, vel contractum dissolvendo, vel spoliando se rebus acceptis, ut capite præcedenti dictum est. Et ideo nihil peccat qui talem actum occultum tanquam omnino firmum et validum perpetuo conservat, quia revera talis est quamdiu a judice non irritatur. Neque etiam peccat etiamsi actum occultum retineat ne irritetur, quia ex hoc capite non violatur lex, nec alicui fit injuria; cavendum est autem ne in ipsomet actu aliqua commissa sit, nam illa rescindenda est. Ut, licet venditio rei ultra dimidiam justii pretii non sit irrita, sed rescindenda, licet non rescindatur de facto, quia est occulta, tenetur venditor in conscientia, et absque ulla coactione judicis, restituere partem illam pretii in qua excessit justitiæ æquitatem, et omnia damna quæ ob eam causam, vel propter dilationem restitutionis iniquam emptor passus est. Et e converso si emptor fuit injustus in parvitate pretii, tenebitur supplere quod abstulit, et damna quæ ex illa diminutione alteri secuta sunt; nihilominus tamen potest rem emptam retinere, et fructus ejus similiter, quia cum actus fuerit validus, factus est dominus rei emptæ, cum sola obligatione resarciendi injuriam.

3. Secundo, potest hæc irritatio actus (etiamsi publicus seu probabilis sit) sine injustitia impediri, aut ex consensu partium, quia neutra vult actum rescindere, aut quia illa pars cujus interest non vult litem movere, nec rescissionem intentare. Tunc enim nihil agitur contra legem, cum ipsa non imperet partibus ut actum rescindant, nec etiam sibi faciunt injuriam, vel quando ex mutuo consensu actum conservant, quia volenti et consentienti non fit injuria, vel quando is qui habet jus, non intentat actionem, quia ipse potest cedere juri suo, et alter non obligatur ad irrationem procurandam. Semper tamen tenebitur ad recompensationem faciendam si injuriam intulit, juxta proxime dicta in præcedenti puncto. Atque hinc etiam fit ut possit hæc irritatio impediri per legitimam præscriptionem adversus actionem, seu actorem qui fuit negligens in petenda irratione: nam si contra illum præscriptum sit, consequenter est omnino firmatus actus, et irritatio exclusa, quia hæc non potest fieri nisi mediante actione, et actio fuit per præscriptionem exclusa. Quod vero tempus ad præscribendam actionem sufficiat, non est hujus loci exponere. Vide Molin. tract. 2 de Just., disp. 71.

4. Tertio, potest irritatio hæc impediri, licet actus sit publicus et probabilis, ad judicem